

**Robotnicza
Spółdzielnia
Wydawnicza
„Prasa–Książka–Ruch”
w polskim systemie medialnym**

Katarzyna Pokorna-Ignatowicz

Kraków 2016

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:
Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Publikacja sfinansowana z dotacji pro jakościowej MNiSW dla Wydziału Zarządzania
i Komunikacji Społecznej Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Recenzje: prof. dr hab. Bogusława Gnela
prof. dr hab. Walery Pisarek

Redakcja: Izabela Kraśnicka-Wilk

Opieka wydawnicza: Halina Baszak Jaroń

Projekt okładki: Oleg Aleksejczuk

Indeks nazwisk: Daria Podgórska

ISBN 978-83-65208-44-6

Copyright© by Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2016

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana
w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie,
ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie
za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących,
nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca: Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2016

Sprzedaż prowadzi:
e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Skład: Oleg Aleksejczuk

Druk i oprawa: MKpromo

Spis treści

Wstęp	7
1. Historia RSW „Prasa” w latach 1947–1972	13
1.1. Tworzenie rynku prasowego po II wojnie światowej	13
1.2. Powstanie RSW „Prasa”	21
1.3. Wchłonięcie Spółdzielni Wydawniczej „Wiedza”	25
1.4. Wchłonięcie „prasy czytelnikowskiej”	29
1.5. RSW w okresie „małej stabilizacji”	34
2. RSW „Prasa-Książka-Ruch” w latach 1972–1988	41
2.1. Powstanie RSW „Prasa-Książka-Ruch”	41
2.2. Rozwój w latach 70.	45
2.3. Lata 80.	52
2.4. Rola i funkcje RSW w systemie medialnym i politycznym PRL	64
3. RSW w procesie zmian	73
3.1. RSW w <i>Porozumieniach Okrągłego Stołu</i>	73
3.2. Realizacja <i>Porozumień Okrągłego Stołu</i> i zmiany w systemie medialnym	80
3.3. RSW w drugiej połowie 1989 roku	84
4. Ostatnie trzy miesiące	99
4.1. Wyścig z czasem	99
4.2. Ustawa o likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”	108
4.3. Ostatnie działania władz RSW	111
4.4. Raport NIK z marca 1990 roku	113
5. Przygotowania do likwidacji	117
5.1. Pierwsza Komisja Likwidacyjna	117
5.2. Plan zagospodarowania majątku RSW	130
5.3. Prasowa debata o ustawie o likwidacji RSW i decyzjach Komisji Likwidacyjnej	145
5.4. Sejmowe debaty o działaniach Komisji Likwidacyjnej i próba nowelizacji ustawy	148

6.	Realizacja <i>Planu zagospodarowania</i>	155
6.1.	Pion wydawniczy.....	157
6.1.1.	Nieodpłatne przekazywanie tytułów spółdzielniom dziennikarskim.....	157
6.1.2.	Sprzedaż tytułów prasowych.....	161
6.1.3.	Inne składniki pionu wydawniczego RSW.....	171
6.2.	Pion poligraficzny.....	172
6.3.	Pion kolportażowo-handlowy.....	174
6.4.	Jednostki produkcyjne i usługowe.....	175
6.5.	Ośrodki wypoczynkowe.....	177
6.6.	Spółki z udziałem RSW.....	178
6.7.	Polityczny kontekst prywatyzacji prasy RSW.....	179
7.	Oceny przebiegu likwidacji RSW i działań likwidatora.....	185
7.1.	Raport NIK z lipca 1992 roku.....	185
7.1.1.	Ocena przekazywania majątku spółdzielniom pracy.....	186
7.1.2.	Ocena trybu i wyników sprzedaży majątku RSW.....	191
7.1.3.	Ocena trybu przekazywania majątku na rzecz Skarbu Państwa.....	194
7.1.4.	Wnioski i zalecenia NIK.....	196
7.2.	Zmiany na rynku prasowym po prywatyzacji prasy RSW.....	199
7.3.	Debata sejmowa na temat wtórnych zmian kapitałowych w prasie byłej RSW.....	202
7.4.	Ocena likwidacji przez sejmową Komisję Kultury i Środków Przekazu.....	208
7.5.	Działalność Komisji Likwidacyjnej w drugiej połowie lat 90.....	211
7.5.1.	Zmiany w składzie osobowym Komisji Likwidacyjnej.....	211
7.5.2.	Nowelizacja ustawy o likwidacji RSW.....	213
7.5.3.	Plan finansowy likwidacji.....	214
7.5.4.	Lustracja ustawowa.....	217
8.	Zakończenie likwidacji.....	221
8.1.	Formalne zamknięcie procesu likwidacji RSW.....	221
8.2.	Raport likwidatora.....	223
	Podsumowanie.....	237
	Bibliografia.....	243
	Spis tabel.....	257
	Spis wykresów.....	259
	Indeks nazwisk.....	261

Wstęp

Historia Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch” jest skomplikowana i fascynująca zarazem. Spółdzielnia powstała jako zaplecze wydawnicze partii komunistycznej w 1947 roku i w ciągu kolejnych trzech dekad stała się nie tylko największym wydawcą prasy w PRL, ale i największym koncernem¹ wydawniczo-kolportażowym w Europie Środkowo-Wschodniej. Systematycznie powiększała swój majątek, a to przez tworzenie lub przejmowanie kolejnych tytułów prasowych, drukarni, zakładów przemysłowych, ośrodków wypoczynkowych, a to korzystając z ulg podatkowych i państwowych dotacji. W latach 70., po przyłączeniu do niej przedsiębiorstwa kolportażu prasy „Ruch”, Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza (RSW) była już nie tylko dominującym na rynku prasy wydawcą, ale i właścicielką największej w kraju bazy poligraficznej oraz sieci handlu detalicznego, a także jedynej w kraju sieci kolportażu prasy.

Cała ta wydawniczo-handlowa machina była własnością Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i pracowała na jej rzecz, pełniąc podwójną funkcję: narzędzia oddziaływania ideologicznego na społeczeństwo oraz źródła dochodów. Z czasem ta druga funkcja, czyli dostarczanie środków finansowych dla rosnących potrzeb partii, stała się ważniejsza.

W drugiej połowie lat 80., RSW, podobnie jak cała polska gospodarka, zaczęła pogrążyć się w kryzysie, którego przyczynami były zarówno wewnętrzne problemy, jak i rosnące oczekiwania finansowe partii, dla której zyski z działalności RSW były głównym źródłem dochodu. Pod koniec dekady kierownictwo partii, oprócz dotychczasowego trybu przejmowania zysków RSW, rozpoczęło proceder wyprowadzania jej majątku do spółek tworzonych przez wpływowych działaczy partyjnych. Proceder ten, dotyczący również innych przedsiębiorstw państwowych, nazwano „uwłaszczaniem się nomenklatury”.

¹ W czasach PRL nie nazywano RSW koncernem, gdyż formalnie była spółdzielnią. Terminem tym zaczęto ją określać po 1989 roku i używano go nawet w oficjalnych dokumentach.

Przemiany polityczne rozpoczęte w 1989 roku miały bezpośredni wpływ na sytuację RSW. Już w *Porozumieniach Okrągłego Stołu*, w części poświęconej zmianom w systemie medialnym i budowie „nowego ładu informacyjnego” stwierdzono, że warunkiem koniecznym jest ograniczenie dominacji RSW na rynku prasowym. W kolejnych miesiącach w gremiach politycznych dyskutowano nad jej przyszłością, a kierownictwo Spółdzielni zintensyfikowało proceder wyprowadzania z niej majątku do „nomenklaturowych spółek”. Etap politycznych debat i sporów o przyszłość „partyjnego koncernu”, jak nazywano RSW, zakończył się przyjęciem w nadzwyczajnym trybie Ustawy z dnia 22 marca 1990 r. o likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”.

Proces likwidacji RSW, a zwłaszcza proces prywatyzacji jej prasy, jest w mojej opinii najciekawszym i co zadziwiająco, najmniej zbadanym wydarzeniem w najnowszej historii polskich mediów. Miał on decydujące znaczenie dla budowy współczesnego polskiego systemu medialnego, gdyż podjęte wówczas decyzje nadały kierunek przemianom na rynku prasowym w kolejnych latach. Decyzje te podejmowała prowadząca proces zagospodarowywania majątku RSW Komisja Likwidacyjna pełniąca funkcję likwidatora i Komisji Przetargowej w procesie sprzedaży majątku Spółdzielni. Proces prywatyzacji prasy RSW w ówczesnej publicystyce prasowej nazywany był „bitwą o prasę”. Określenie to można uznać za zasadne, zważywszy, że zaangażowali się w nią nie tylko dziennikarze zainteresowani losem swoich tytułów, lecz także prawie wszyscy aktorzy ówczesnej sceny politycznej. Naciski polityczne na Komisję Likwidacyjną oraz polityczne kryteria wielu jej decyzji spowodowały, że cały proces tworzenia nowego ładu prasowego nabrał politycznego charakteru.

Celem publikacji jest opisanie rozwoju RSW w czasach PRL, analiza jej roli w systemie medialnym i politycznym Polski „realnego socjalizmu”, w tym skutków traktowania prasy jako narzędzia do realizacji własnych partykularnych interesów, a także, w drugiej części, opisanie i analiza procesu likwidacji Spółdzielni, a zwłaszcza prywatyzacji prasy RSW w kontekście gry interesów politycznych. Jest rzeczą zastanawiającą, że problematyce RSW, w szczególności procesowi jej likwidacji, poświęcono tak niewiele uwagi w polskich badaniach medioznawczych i politologicznych. Co prawda zajmowano się już poszczególnymi wątkami, ale nie powstała

dotąd publikacja całościowo poświęcona historii RSW, jej roli w polskim systemie medialnym oraz procesowi jej likwidacji. Dostrzegając tę lukę, zdecydowałam się ją wypełnić. W miarę postępu badań, coraz bardziej zdawałam sobie sprawę, jak trudne to będzie zadanie, nie tylko ze względu na rozległość i skomplikowanie problematyki, ale przede wszystkim na ubóstwo i kontrowersyjną wiarygodność źródeł, nie tylko zresztą tych pochodzących z okresu PRL.

Podstawą źródłową publikacji są dokumenty umieszczone przez Komisję Likwidacyjną RSW jako załączniki do jej końcowego raportu z likwidacji oraz sam przedstawiony w 1999 roku *Raport z działalności Komisji Likwidacyjnej Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch” w okresie od kwietnia 1990 roku do sierpnia 1999 roku*, który w tej publikacji nazywany będzie *Raportem końcowym*. Równie cennym źródłem danych i informacji były także dokumenty zebrane w załącznikach do opublikowanego w 2001 roku *Sprawozdania z likwidacji majątku byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, autorstwa Arnošta Bečki i Jacka Molesty (tytuł podawany będzie w formie skróconej – *Sprawozdanie z likwidacji*) oraz publikacje i dokumenty znane jako *Materiały do najnowszej historii dziennikarstwa* zgromadzone i częściowo opublikowane w kolejnych tomach tej serii przez badaczy Instytutu Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem naukowym Aliny Słomkowskiej (nazywane *Materiałami*). Uzupełnieniem tych źródeł są monografie, artykuły naukowe i prasowe związane z RSW, akty prawne dotyczące omawianych zagadnień, a także stenogramy posiedzeń sejmowych oraz sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu, poświęconych tym zagadnieniom.

Rozległość oraz złożoność problematyki spowodowała konieczność ograniczenia niektórych wątków. Ponieważ celem badań było chronologiczne przedstawienie rozwoju i roli RSW oraz politycznych i ekonomicznych uwarunkowań przebiegu jej likwidacji, marginalnie potraktowany został wątek działalności kulturalno-oświatowej Spółdzielni, środowiska dziennikarskiego pism RSW czy dalszych losów centralnych i regionalnych tytułów byłej RSW. Ta ostatnia kwestia została zresztą dokładnie opisana przez Tomasza Mielczarka w *Raporcie o śmierci polskich gazet*² oraz w jego

² T. Mielczarek, *Raport o śmierci polskich gazet*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.

wcześniejszych monografiach, a także w publikacjach wielu innych autorów, w których analizowano albo poszczególne grupy pism, albo przemiany na regionalnych i lokalnych rynkach. Marginalnie potraktowano procesy toczone z Komisją Likwidacyjną (na przykład o tygodnik „Wprost”) czy w końcu często kontrowersyjne dalsze poczynania beneficjentów likwidacji, w tym tak znaczących jak Fundacja Prasowa Solidarności.

Konstrukcja pracy wynika z przyjęcia metody chronologicznego opisu wydarzeń, które w okresie PRL przyczyniły się do rozwoju RSW, a od 1989 roku do jej likwidacji, czego konsekwencją było zagospodarowanie jej majątku, w tym prywatyzacja prasy. Wydarzenia te opisywane i analizowane będą w kontekście ówczesnych uwarunkowań politycznych i ekonomicznych, których znaczenie, co będą starała się udowodnić, okazało się kluczowe dla podejmowanych decyzji. Praca składa się z ośmiu rozdziałów wyodrębnionych na podstawie kryterium chronologicznego i tematycznego.

Pierwszy rozdział poświęcony został powstaniu RSW i jej przemianom w ciągu pierwszego ćwierćwiecza istnienia. Powstanie i rozwój RSW ukazane zostały na tle budowy całego systemu prasowego PRL i wprowadzania zasad komunistycznej doktryny medialnej, które determinowały funkcjonowanie prasy w tamtym okresie. Szczególną uwagę zwrócono na rozrastanie się struktury i powiększanie się majątku RSW „Prasa”.

W drugim omówiono powstanie prasowego imperium – RSW „Prasa-Książka-Ruch” – i funkcjonowanie tego „spółdzielczego koncernu” w dwóch ostatnich dekadach PRL, w tym jego ówczesną strukturę i formy działalności. Choć określenia „koncern” w stosunku do RSW nie można było używać w oficjalnych dokumentach, to *de facto* w tym okresie RSW była już prawdziwym koncernem, jedynie dla wygody jego właścicieli nazywanym dalej spółdzielnią. Rozdział ten zakończono analizą roli RSW w systemie medialnym i politycznym PRL.

Burzliwe przemiany systemu politycznego, ekonomicznego i medialnego rozpoczęte zimą 1989 roku obradami Okrągłego Stołu i ich wpływ na RSW są tematem trzeciego rozdziału. Szczególną uwagę zwrócono tu na działania władz RSW mające zapobiec jej likwidacji oraz działania rządu Tadeusza Mazowieckiego zmierzające do uniknięcia procederu „dzikiej prywatyzacji”, czyli wyprowadzenia majątku do „spółek nomenklaturowych”. Analizie poddano także relacje władz RSW z kierownictwem PZPR, a po jej rozwiązaniu – z władzami SdRP.

Rozdział czwarty poświęcony został ostatnim trzem miesiącom istnienia RSW. Opisano w nim spory, jakie toczono na temat jej przyszłości oraz działania jej kierownictwa, które, zdając sobie sprawę z nieuchronności zmian, podejmowało decyzje brzemiennie w skutki polityczne i finansowe. Omówiono w nim także przepisy ustawy o likwidacji RSW oraz wyniki kontroli NIK prowadzonej w RSW w pierwszym kwartale 1990 roku.

Kolejny, piąty rozdział, obrazuje złożoność problemów, z którymi musiała zmierzyć się Komisja Likwidacyjna oraz charakteryzuje prowadzone przez nią przygotowania do likwidacji. Przedstawiono w nim przyjęte przez Komisję Likwidacyjną przesłanki, którymi zamierzała się kierować, prowadząc likwidację, zwłaszcza te dotyczące sposobów prywatyzacji tytułów prasowych, a także przygotowany przez Komisję i zatwierdzony przez Radę Ministrów plan zagospodarowania majątku RSW.

Rozdział szósty poświęcony został realizacji planu zagospodarowania. Przedstawiono w nim decyzje Komisji odnośnie do poszczególnych pionów i jednostek likwidowanej RSW. Szczególną uwagę zwrócono na decyzje dotyczące prasy. Opisano proces nieodpłatnego przekazywania tytułów dziennikarskim spółdzielniom pracy oraz tryb sprzedaży tytułów w drodze przetargów, a także polityczne ingerencje w ten proces.

Oceny działalności Komisji Likwidacyjnej oraz analizę zmian na rynku prasowym w ich wyniku zawarto w rozdziale siódmym. Znaczną jego część zajmuje analiza wyników kontroli NIK z 1992 roku, a więc już po zakończeniu prywatyzacji prasy. Zrelacjonowano też działalność likwidatora w kolejnych latach.

W ostatnim rozdziale opisano działania przeprowadzone w celu formalnego zamknięcia likwidacji. Analizie poddano zarówno bilans oraz skutki likwidacji, jak i sam raport końcowy Komisji Likwidacyjnej.

Intencją, która przyświecała mi w trakcie pracy nad tą publikacją, było pokazanie jak najpełniej złożoności omawianych w niej wydarzeń związanych z historią RSW oraz dylematów i uwarunkowań, które zadecydowały o przebiegu oraz rezultatach jej likwidacji. Mam nadzieję, że publikacja ta zachęci środowisko polskich medioznawców i politologów do dalszych badań nad procesem transformacji polskiego systemu medialnego, a w szczególności nad tak ważnym dla tego procesu wydarzeniem, jakim była likwidacja RSW. Czas, który minął od tych dramatycznych, ale jakże ciekawych

dla badacza wydarzeń z ostatniej dekady XX wieku w Polsce, jest zarówno przeszkodą, jak i zaletą dla naukowych eksplikacji. Przeszkodą, gdyż zapomnieniu, a nawet, z racji upływu czasu, zniszczeniu ulegają dokumenty, odchodzą też świadkowie oraz uczestnicy wydarzeń. Zaletą, ponieważ stygną emocje, które towarzyszyły tamtym wydarzeniom, a dystans czasowy pozwala na większy obiektywizm oraz daje możliwość weryfikacji wielu opinii i obaw, które wówczas wyrażano.

Traktując badania nad polskim systemem medialnym jako swoją zawodową powinność, oddaję tę publikację w ręce Czytelników z nadzieją, że stanie się ona inspiracją do dalszych badań. W archiwach czekają dokumenty, które mogą stać się podstawą wielu ciekawych prac badawczych, w wyniku których stopniowo będzie odkrywana i analizowana ta tak niezwykle ważna część najnowszej historii polskich mediów, jaką była likwidacja RSW i proces tworzenia się współczesnego rynku prasowego. Poznanie dylematów towarzyszących tej niezwyklej „operacji na żywym organizmie” środowiska dziennikarskiego przyczyni się, mam nadzieję, do lepszego zrozumienia procesu transformacji polskiego systemu medialnego. Biorąc zaś pod uwagę jego przebieg, a przede wszystkim skutki, może być także ostrzegą przed oddawaniem w ręce polityków decyzji dotyczących mediów. I to niezależnie od panującego ustroju.